

Humanitar elmlər

UOT 82-09

A.D.Zamanov, R.İ.Əliyev
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
a_zamanov@mail.ru, ramizeliyev1954@mail.ru

NİZAMİ YARADACILIĞINDA KAMİL İNSAN KONSEPSİYASI

Açar sözlər: Nizami, şəxsiyyət, elm, mədəniyyət, dəyər, tərbiyə, özünütərbiyə, özünüdərk

Məqalədə dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi yaradıcılığında şəxsiyyət, onun formalaşdırılması, dinamik inkişafı məsələlərindən bəhs olunur. Göstərilir ki, Nizami Gəncəvi yaradıcılığının başlıca qayəsi kamil insan obrazı yaratmaqdır. Onun poemalarında qəhrəmanlar tədricən tərbiyə olunmaqla kamil şəxsiyyətə çevrilir. Nizamiyə görə insanın mənəvi və ictimai motivləri onun başlıca prinsipi olmalıdır. Kamil insan yalnız özü, öz mənafeyi yox, xalqının xoşbəxtliyi barədə düşünür.

A.Д.Заманов, Р.И.Алиев

КОНЦЕПЦИЯ СОВЕРШЕННОГО ЧЕЛОВЕКА В ТВОРЧЕСТВЕ НИЗАМИ

Ключевые слова: Низами, личность, наука, культура, ценность, воспитание, самовоспитание, самосознание

В статье рассматриваются вопросы личности, ее становления и динамического развития в творчестве гениального азербайджанского поэта Низами Гянджеви. Показано, что основная цель творчества Низами Гянджеви – создание образа совершенного человека. В его поэмах герои воспитываясь совершенствуются. По мнению Низами, главным принципом человека должны быть моральные и социальные мотивы. Совершенный человек думает не только о себе и своих интересах, а также о счастье своего народа.

A.D.Zamanov, R.I.Aliyev

THE CONCEPT OF PERFECT PERSONALITY IN NIZAMI CREATIVITY

Keywords: Nizami, personality, science, culture, value, education, self-education, self-esteem

In this article considered the issues of personality, its formation and dynamic development in the works of the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi. It is shown that the main goal of Nizami Ganjavi's works is to create a perfect human image. In his

poems, the heroes gradually become perfect by being brought up. According to Nizami, the main principle of person should be moral and social motives. A perfect man thinks not only of himself and his own interests, also of his people happiness.

Nizami göstərir ki, cəmiyyətdə ədalət və sosial bərabərlik olmalıdır. Bunun üçün ədalətli qanunlar qəbul edilməli və sosial mənşəyindən asılı olmayaraq hamı qanun qarşısında bərabər olmalıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin müvafiq sərəncamı ilə 2021-ci il Nizami Gəncəvi ili elan olunmuşdur. Bu, heç də təsadüfi deyil. Bir tərəfdən Prezidentin xalqın tarixinə, yaradıcılığa verdiyi dəyərlə, digər tərəfdən Azərbaycan xalqının, mədəniyyətinin, görkəmli mütəfəkkirlərin, yaradıcı insanların dünyaya tanıtılması ilə bağlıdır. Bu, həm də xalqın tarixinin, mədəniyyətinin dərin köklərinin olduğunun ifadəsidir.

Digər vacib bir cəhət ondan ibarətdir ki, bədnam qonşularımızın bütün vasitələrdən imkan düşdükcə istifadə etməklə özlərininki olmayanı özünüküləşdirmək, onu dünyaya çatdırmaq və təbliğ etməklə bağlıdır. Ermənilər hər bir fürsətdə xalqımız haqqında, onun keçmişi və bu günü haqqında iftiralar uydurub onu dünya ictimaiyyətinin gözündən salmağa çalışırlar. Bizim qarşımızda duran vacib məsələlərdən biri də təbliğatımızı gücləndirmək, həqiqəti çatdırmaq, layiq olduğumuz qiyməti almaqdan ibarətdir.

Bu mənada görülən və görülməli olan işlərdən biri də Nizami Gəncəvi şəxsiyyətinin, yaradıcılığının həm özümüz tərəfindən yenidən öyrənilməsi, həm də dünyaya çatdırılması zərurətdir.

Nizami yaradıcılığı çoxşaxəli və zəngindir. Dərin fəlsəfi, psixoloji, pedaqoji ideyalarla zəngin olan Nizami yaradıcılığı tarixilik, dövrün ictimai-siyasi, etik hadisələrinin təsviri və dərk olunması baxımından əhəmiyyətlidir.

Nizami yaradıcılığı sadəcə öz dövrü, onun ictimai-siyasi hadisələrinin təsviri ilə məhdudlaşmır. Bu ideyalar, fikirlər müasir dövrümüz, günümüz üçün də vacibdir, əhəmiyyətlidir.

Nizami yaradıcılığının müstəsna əhəmiyyəti bir də onunla bağlıdır ki, onun əsərlərində özünə qədərki və özünün yaşadığı dövrdə baş verən ictimai-siyasi, tarixi hadisələr dəqiqliklə təsvir olunur. Digər tərəfdən müasir dövrün hadisələrinin dərk olunması baxımından ona istinad etmək mümkündür.

Nizami özünə qədər məşhur olan Şərq və Qərb mütəfəkkirlərinin əsərləri, ideyaları ilə yaxından tanış olmuş, əsərlərində onlara istinad etmişdir. Bir tərəfdən Platon, Aristotel və digər Avropa filosoflarının, digər tərəfdən Hindistan, Çin, Misir alim və mütəfəkkirlərinin elmi-fəlsəfi əsərlərinə istinad etməsi, onları sintez etməsi, kamil şəxsiyyətin formalaşması baxımından təhlil etməsi insanın mahiyyəti baxımından yeni fikir, ideya yaratmasına imkan vermişdir.

Nizami yaradıcılığının mərkəzində insan və humanizm dayanır. Elə buna görə də o, bir tərəfdən ümumbəşəridirsə, digər tərəfdən millidir.

Bir çox hallarda sübut etməyə çalışırlar ki, Nizaminin poemaları – “Xəmsə” fars dilində yazıldığından milli hesab oluna bilməz. Bu, tamamilə səhv yanaşmadır. Bu əsər fars dilində yazılsa da, türk xarakteri, türk həyat tərzidir. Yəni həm Nizami özü, həm də yaradıcılığı Azərbaycana aiddir.

Nizami Gəncəvi nəinki Azərbaycan, Şərq, eləcə də dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatında özünəməxsus yeri olan, onun inkişafında müstəsna rol oynayan, adı dünyanın məşhur şairləri, filosofları ilə bir sırada çəkilən və yüksək qiymətləndirilən mütəfəkkirdir. Çünki onun yaradıcılığında həm ümumbəşəri dəyərlər, həm də bütün xalqlar üçün qəbul edilən kamil insan, bütöv şəxsiyyət durur.

Nizami yaradıcılığında insanın keçdiyi həyat yolu mərhələ-mərhələ öyrənilir, hər bir yaşın xüsusiyyətləri məharətlə açılırlar.

İnsanın həyat yolu mərhələlərə ayrılrsa da, onlar bir-biriləri ilə vəhdətdədir, sıx bağlıdır. Onun yaradıcılığında şəxsiyyətin formalaşmasında hər bir yaş dövrünün özünəməxsus rolu və yeri poetik dillə çatdırılır. Psixoloji strategiya olmaqla kamil insanın formalaşması keçilən yolun fasiləsiz, zəncirvari inkişafı ilə bağlı göstərilir. Şəxsiyyətin formalaşmasında keçdiyi həyat yolunun mərhələlərlə veriməsi onun bir bioloji və sosial varlıq kimi təşəkkülünü şərtləndirir.

Nizami yaradıcılığında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də ictimai-tarixi proseslərlə yanaşı, insanın özünün aktivliyinin vəhdətdə götürülməsi ilə bağlıdır.

Nizami “Sirlər xəzinəsi”ndən başlayıb “İsgəndərnəmə”yə qədər insanın inkişaf yolunu, şəxsiyyət kimi formalaşmasını poemadan poemaya yüksək ustalıqla təsvir edir. “İqbalnamə”də qəhrəman “Allahı tapır, ruhən o ali varlığa qovuşur. Bununla da Nizaminin insan fəlsəfəsi bir təlim kimi tamamlanır” (2, s.14).

Başqa sözlə, şəxsiyyət konkret ictimai-tarixi proseslərə qoşulmaqla özünün daxili ziddiyyətlərini, konfliktlərini həll etməyə, özünü təsdiqə çalışır, inkişaf edir və xalqın həyatında vacib rol oynayır. Qeyd etmək yerinə düşər ki, Nizamidən yeddi əsr sonra, XIX əsrdə yaranan psixozanalizdə də bu konsepsiya irəli sürülür.

Nizamiyə görə, bütöv şəxsiyyət cəmiyyətə identifikasiya olunan, psixi sağlam, ictimai əlaqələr qurmağı bacaran, davranışını ona uyğunlaşdıran kamil insandır. Nizami üçün insanın başlıca xüsusiyyəti onun mənəviyyəti ilə bağlıdır. İnsanın dəyərini onun var-dövlətində, mal-mülkündə yox, mənəviyyatında axtarmaq lazımdır. O, insanların fəaliyyət və davranışlarının motivlərini, motivlərin iyerarxiyasını dərk etməyə, başlıca olanı ikinci dərəcəli olanlardan ayırmağa çağırır. Bu, insanın özünüdərkidir. İnsanın özünüdərkli, özünüdərkliyəsi üçün kimsə ona təsir etməli, köməklik göstərilməlidir.

Nizami göstərir ki, insanın mənəvi və ictimai motivləri onun başlıca prinsipi olmalıdır. Bunlar vəhdət təşkil edərək insana güc verir. Göstərir ki, kamil insan, bütöv şəxsiyyət vətəni, xalqı üçün çalışmalıdır:

İnsan yem dalınca qaçmasın gərək,
Quşdan ayıq olsun, zirəkdən zirək.
Çalış ki, xalqın işinə yara,
Geysin əməlinlə dünya zər-xara.

Deyildiyi kimi, Nizami şəxsiyyətin formalaşmasına xüsusi əhəmiyyət verir. Göstərir ki, tərbiyə inteqral xarakter daşımaqla cəmiyyətin ayrılmaz hissəsidir və sosial normaların gənclərə ötürülməsidir. Bununla yanaşı, tərbiyə tarixi proses olmaqla fərdin sosial mühitə uyğunlaşması ilə məhdudlaşmır, həm də iqtisadi, sosial-mədəni sistemdən asılıdır.

Nizamiyə görə, cəmiyyətin dəyəri iqtisadi, psixoloji və mənəvi olanları vəhdətdə götürməklə gənc nəsli bu ruhda tərbiyə etməkdir.

Nizami öz qəhrəmanlarını tərbiyə edir, inkişaf etdirir, nəhayət, kamil şəxsiyyət kimi formalaşdırır. O, Xosrovu gəncliyində pis vərdişlər, pis əməllər sahibi kimi görür, onu təcridən tərbiyələndirir. Bəhram da pis vərdişlərə sahibdir, eyş-işrətlə məşğuldur. Ölkə başçısıdır, padşahdır, lakin ölkənin idarə olunmasını başlı-başına buraxıb. Hissələrini cilovlaya bilmir, yersiz qəzəblənir. Nizami Bəhramı Fitnənin vasitəsilə tərbiyələndirir.

Göründüyü kimi, Nizami tərbiyənin rolunu xüsusi vurğulayır. Həm də maraqlıdır ki, Nizaminin tərbiyə məktəbində ayrışeçkilik yoxdur. Bəzən tərbiyə edən adi insanlardır. Çoban, kənd, kərpickəsən və s. padşahları tərbiyələndirir. Yəni kimliyindən, sosial statusundan asılı olmayaraq hər kəsin tərbiyəyə, təlimə ehtiyacı var. Nizaminin əsərlərində tərbiyəedici təlim mühüm şərt kimi qoyulur, qəhrəmanlar xüsusi məktəb keçir. Məsələn, İsgəndər Aristoteldən dərs alır.

Nizami yaradıcılığının başlıca qayəsini ədalətli cəmiyyət, insan azadlığı, sosial bərabərlik təşkil edir. Bu ideyalar yalnız Nizamiyə yox, ümumən Şərq və Avropa mütəfəkkirlərinin əksəriyyətinə aiddir. Konfutsi deyirdi: “İnsanları sevmək lazımdır. Həm də hər yerdə və həmişə sevmək lazımdır”. Eramızdan əvvəl başlayıb müasir dövrümüzədək davam edən bu fikir, bu ideya hələ də yaxşı bir arzu olaraq qalır. Yəni insanın mahiyyəti dəyişmir. Nizami sosial bərabərliyi, sosial ədaləti ədalətli şahda tapırdı. Minilliklər keçsə də, sosial ədalət, sosial bərabərlik yox, sosial qeyri-bərabərlik davam edir.

Nizami yazırdı:

Bizdə bərabərdir hamının varı,
Bərabər bölərlər bütün malları.
Bizdə artıq deyil heç kəsdən heç kəs,
Bizdə ağlayana bir kimsə gülməz.

Vaxtilə F.M.Dostoyevski yazırdı: “Xoşbəxt uşaqlığı olmayan kəs, mənəviyyətli ola bilməz”. Nikolo Makkiavelli isə belə deyirdi: “Mən kasıb ailədə doğulduğumdan həyatı əyləncə kimi deyil, məhrumiyyətlər kimi dərk etdim”.

Deməli, insanların, bütövlükdə cəmiyyətin mübarizəsi, ideali, dini inamı, ümid və təhlükəsizliyi həm də həyatı təminatdan asılıdır.

Bir sıra psixoloqlar göstərilər ki, insanın təbiəti dəyişməzdir. Son otuz min il ərzində insanın təbiəti ya az dəyişib, ya da ümumiyyətlə dəyişməyib. Lakin insanın davranışı, düşüncəsi faktiki olaraq fasiləsiz şəkildə iqtisadi və sosial mühitdən asılı olaraq dəyişir. Bir ictimai quruluşda bir qrup impulslar, digərində isə başqa qrup impluslar üstünlük təşkil edir.

Nizami sosial bərabərliyi arzulayır və onu təsvir edirdi. Lakin XVIII əsrdə elmə sosial qeyri-bərabərlik anlayışı gəldi və müasir dövrdə bu problem öz aktuallığını daha da artırdı.

Vaxtilə J.J.Russo deyirdi: “İnsan azad doğulmuşdur, ona görə də qolları zəncirdədir”. J.J.Russo qeyri-bərabərlik anlayışını iki qrupa ayırır: a) təbiətin özündən gələn; b) siyasi, mədəni qeyri-bərabərlik. “Mən insanlıqda iki qeyri-bərabərlik görürəm. Bunlardan birincisi, təbiidir və yaş, sağlamlıq, əqli və fiziki güc və s. ilə bağlıdır. İkincisi, mühit və siyasi quruluşla bağlıdır. İkincisi insanların özlərinin razılaşdığı, yaratdığı qeyri-bərabərlikdir. Bu isə bəzi insanlara digərləri üzərində ağalılıq etmək, varlı olmaq, nüfuz qazanmaq imkanı yaradır” (4, s.41).

Ümumiyyətlə, Şərqi fəlsəfi fikrində mənəviyyat, insani dəyərlər ön plana çəkilir. Avropada isə məsələyə maddiyyat, maddi rifah baxımından yanaşırlar. İkincilərin pragmatizmi daha yaxşı həyat tərzini qurmağa imkan verir. Bu isə ayrımı fərqlərin yaxşı həyat tərzini deməkdir.

Nizami yaradıcılığının başlıca ideyası insandır. Həm də hər insan yox, kamil insan, bütöv şəxsiyyətdir. Nizamiyə görə, insan doğulanda hələ xammaldır, materialdır. Burada isə iki başlıca şərt var: irsiyyət və tərbiyə. Əgər insanın zəti pisdirsə, yəni material xarəbdirsə, ondan pis məhsul (insan) alınacaq.

Qurd olsa bir adam zatında əgər,
Bu qurd o ceyranın qanını tökər.

Ə.Ə.Əlizadə bununla bağlı yazır ki, Nizamiyə görə, “bədqövlərin xəta işlətməkdə xətası olmaz. O, əqrəb kimi zərər yetirər” (2, s.58).

Nizami yaradıcılığında paralellər, müqayisə və qarşılaşdırma var. Xeyir və şər, yaxşı və pis qarşı-qarşıya qoyulur. Sanki oxucuya seçmək imkanı verir. Buyur, seç. Nizami yaradıcılığında kamil insan var, cahil insan var. Kamil insan elm, bilik yolu ilə kamilləşir. Bunların fonunda isə zəhmət dayanır. Müasir psixologiyada bu, fəaliyyət və şəxsiyyətin vəhdəti adlanır. Nizamiyə görə, irsiyyət vacibdir, lakin yetərli deyil. Ağılı, kamalı, mərifəti irsən yox, təlim-tərbiyə yolu ilə əldə etmək olar.

Ucalmaq istəsən bir kamala çat,
Kamala ehtiram göstərir həyat.

Nizami göstərir ki, təlim-tərbiyə işində tənbellik etmək olmaz. Hər kəs təlim-tərbiyə sayəsində ucalaraq yüksək mövqeyə çata bilər. Tənbellik edənlər, zəhmətdən qaçanlar heç nə əldə edə bilməzlər.

Çox iti zehinlər yatan oldular,
Axırda saxsı qab satan oldular.

Yuxarıda deyildiyi kimi, Nizami bütövü, tamı göstərmək üçün müqayisədən, qarşılaşdırmadan ustalıqla istifadə edir. Qeyd etmək istərdik ki, Nizami yaradıcılığının dəyəri bir də ondadır ki, onun əsərlərində heç bir mənfi qadın surəti yoxdur. Halbuki həmin dövrdə ümumən orta əsrlər ədəbiyyatında heç də belə şey yoxdur. Fikrimizcə, qadın psixologiyasını dərk etmək üçün Nizami yaradıcılığı əvəzsiz mənbədir. “Leyli və Məcnun” da bu xüsusiyyətlər xüsusi ustalıqla açılır.

Məcnuna Leylinin ərə getdiyini bir ərəb belə təsvir edir ki, Leyli indi nəşə bağında kef çəkir.

Əhdi vəfa sözü yazıldığı dəm,
Qadınlar adına çəkildi qələm.
Qadın, doğrudan da, səni çox sevir,
Səndən yaxşısını tapana qədər.

“Nizami qadınları vəfasız adlandıran, onları “dünyaya bəla” sayan bu ərəbi “bədşah”, “bədheybət” insan kimi səciyyələndirir” (2, s.68). Nizami “İsgəndərnamə”də Nüşabə surəti ilə qadın aqlını, qadın gözəlliyini, onun mərdliyini verir.

Bil ki, namərd olmaz hər qadın olan,
Dərd çəkməyən kişi pisdür qadından.
Çox gözəl arvad var, mərdlikdə bir şir,
Çox ipək içində şirlər gizlədir.

Nizami yaradıcılığında irsiyyət və tərbiyə məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Mühitin təsirinə isə öləri nəzər salınır. Bu, həmin dövrün ideologiyasından irəli gəlirdi. Nizami “Xosrov və Şirin” əsərində Xosrovu tərbiyə etmək üçün “Kəlilə və Dimnə”dən filosof Bozorg Ümidin dilindən 40-a qədər təmsil söyləyir və Xosrovu düz yola qaytarır.

Ehtiyatlı olan uduzmaz, sözsüz,
Necə ki, qorundu aslandan özü.
Boş arzuya uyma, bu çox mahaldır,
Meymun xarrat olmaz, əbəs xəyaldır.

Nizami yaradıcılığında bütöv şəxsiyyətin formalaşmasında önəmli yeri elm, elmi biliklərə yiyələnmə tutur. Şərq fəlsəfi fikrində, o cümlədən Nizami yaradıcılığında bilik və ləyaqətə şəxsi məsələ kimi yanaşılmır. Göstərilir ki, cəmiyyətin üzvü öz xoşbəxtliyini cəmiyyətdə tapdığı kimi, cəmiyyətə də xeyir verməlidir. Eyni zamanda göstərilir ki, insan özünü sevməlidir ki, başqalarını da sevə bilsin. Nizamiyə görə, biliksiz, elmsiz adam nə özü, nə də cəmiyyət üçün faydalı ola bilməz.

Bilikli adamlar uzağı görər,
Cahilin zəhməti hədədir-hədə.

Nizami özü elm öyrənmək, alim həyatı keçirmək baxımından nümunə olmuşdur. Onun özü barədə dedikləri başqaları üçün də yaxşı nümunədir.

Hər gecə biliyə qapı açmadan,
Başımı yastığa qoymadım bir an.

“Leyli və Məcnun” əsərinin başlanğıcında oğlu Məhəmmədə nəsihətində Nizami elm öyrənməyi həyatın ən zəruri şərti, insani keyfiyyətləri mənimsəməyin ən vacib mənbəyi hesab edir. Nizami göstərir ki, elm yalnız bilik əldə etmək üçün deyil, kamil şəxsiyyət olmaq üçün əsas şərtidir. Bununla belə kamil şəxsiyyətin formalaşması üçün insanın zəti, kökü olmalıdır. İnsanın rəftar və davranışında, düşüncəsindəki yaxşı və ya pis olanların mənbəyini onun zatında axtarmaq lazımdır. Nizami hesab edir ki, yaxşıdan yaxşı, pisdən pis törəyir.

Zatı pis olanı heç yüksəltmə sən,
Qurdu bəsləməkdən ziyan çəkərsən.

Nizami insan həyatı və fəaliyyətindən bəhs edərkən tərbiyə, tərbiyəedici nəsihət və məsləhətlərlə yanaşı, şəxsi təcrübəni də vacib sayırdı. Daha dəqiq desək, sözlə işin vəhdətdə olmasının zəruriliyini əsaslandırırırdı. Göstərirdi ki, bunları başqa heç nə ilə əvəz etmək mümkün deyil. Nəzəri ideyalar o vaxt səmərəli olur ki, nəzəri biliklər praktikada sınaqdan keçirilsin. Təcrübə olmadıqda söz öz təsir gücünü itirir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq o halda mümkün olur ki, insanın özünün şəxsi təcrübəsi də ora əlavə olunur. Yalnız bu halda insan özünə hesabat verir. Maraqlıdır ki, Nizamidən 800 il sonra Amerika hümanist psixologiya məktəbinin görkəmli nümayəndələri A.Maslou, K.Rojers və b. bu mövqeni elmi şəkildə əsaslandırırlar. Yəni Nizaminin poetik dillə təsvir etdiyi mənzərəni onlar elmi şəkildə əsaslandırırlar.

Nizaminin qəhrəmanları hansısa sosial və fərdi-psixoloji əlamətlərin daşıyıcısı deyil. Bu qəhrəmanların ətraf aləmə, özlərinə xüsusi baxışları var. Onlar

ətrafında olanları, özlərini və başqalarının onları necə qiymətləndirdiklərini dərk etməyə çalışırlar. Yəni onlar üçün başlıca olan “dünya nədir və həyatda onlar kimdir?” – sualına cavab tapmaqdır.

Bütün bunlar qəhrəmanın kimliyinin qavranılması, dərk olunması baxımından əhəmiyyətlidir. Qəhrəman tədricən, mərhələ-mərhələ inkişaf edir, formalaşır, özünü və dünyanı dərk edir. Onların sonda söylədikləri dünyanın və özünüdərkini simvoluna çevrilir. Qəhrəmanın obrazının ayrı-ayrı keyfiyyət və əlamətləri sonda bütövləşir. Qəhrəmanın obyektiv, davamlı fərdi keyfiyyətləri, sosial mövqeyi, sosioloji və xarakteroloji xüsusiyyətləri, vərdişləri, mənəvi-əxlaqi mənzərəsi, hətta xarici görünüşü, başqa sözlə, onların vəhdəti onun kimliyini müəyyənləşdirir.

“Sirlər xəzinəsi”ndən başlayan xüsusiyyətlər, xarakter, mənəvi-əxlaqi dəyərlər “İsgəndərnamə”də artıq formalaşır, bütövləşir.

Nizami elə ilk poeması olan “Sirlər xəzinəsi”ndən başlayaraq qəhrəmanın sadəcə obrazını təsvir etmir, onun şəxsiyyətini, özünüdərkini təqdim edir. Oxucuda Nizami qəhrəmanları haqqında “O kimdir?”- sualı yox, “O, özünü necə dərk edir” - sualı və ona cavab yaranır.

Nizami yaradıcılığının başlıca qayəsi insandır. Başqa sözlə, insana məhəbbətdir, humanizmdir. Nizami saf və xeyrixah hissləri, insan haqlarının qorunmasını, ədaləti tərənnüm edir. Nizaminin poemalarında insan, həm də kamil insan ideal varlıq kimi tərənnüm edilir.

Bu, xeyrin şər üzərində qələbəsidir. Göstərir ki, ölkə ədalət və qanunlarla idarə olunmalıdır. Qanun qarşısında isə hər kəs bərabərdir. Qanunu pozan cəzalandırılmalıdır, hətta doğma övlad olsa belə.

“Xosrov və Şirin” əsərində Hürmüz şah qaydaları pozduğuna görə oğluna şiddətli cəza verir. Nizami bununla göstərir ki, qanunlar hamı üçündür və qanun qarşısında hamı bərabərdir. Bu, ədalətli cəmiyyət ideyasıdır. Lakin təəssüflə bildirir ki, yaşadığı dövrdə sosial ədalət həyata keçmir.

İndi yüz yoxsulun tökülsə qanı
Durub tərəf çıxan bir adam hanı?

Nizami ümumbəşəri, eyni zamanda milli şairdir. O, poemalarını farsca yazıb, lakin bu əsərlərin ruhu türk ruhudur. Nizaminin yaradıcılığının mayası, qayəsi böyük, bütöv insandır. Ona görə, Nizamini hər kəs özününkü hesab edir. Qoy olsun. Amma Nizami azərbaycanlıdır, türkdür. Bizim qürurumuz, fəxrimizdir.